

Xəlil İSMAYILOV
Pedaqoji elmlər namizədi,
dosent

KİTABXANA İŞİNİN METODİK TƏMİNAT SİSTEMİNİN YENİLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

1991-ci ildə Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin yenidən bərpası xalqımızın tarixində çox mühüm hadisə oldu. Bir sıra çətinliklərə baxmayaraq, müstəqillik, Azərbaycanın sosial-iqtisadi tərəqqisi, əhalinin mədəni-mənəvi və intellektual inkişafı üçün geniş imkanlar açmaqdadır. Artıq ölkəmizdə demokratik proseslərin dərinləşməsi, hüquqi dövlət qurmaq istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər müasir dövrün reallıqlarıdır.

Belə tədbirlər sistemində xalqın mədəni və intellektual səviyyəsinin durmadan yüksəldilməsi, cəmiyyətin informasiyalaşdırılması müasir dövrün ən aktual problemlərindəndir. Bu problemlərin həlli üçün digər sosial qurumlarla yanaşı, kitabxanaların da qarşısında çox mühüm və keyfiyyətə yeni vəzifələr durur. Bu vəzifələr ilk növbədə 1995-ci ildə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında bəyan edilən «Hər kəsin mədəni həyatda iştirak etmək, mədəniyyət təsisatlarından və mədəni sərvətlərdən istifadə etmək» (maddə 40) və «Hər kəsin istədiyi məlumatı qanuni yolla axtarmaq, əldə etmək, ötürmək, hazırlamaq və yaymaq» (maddə 50) (2) hüquqları və azadlıqlarının təmin edilməsində kitabxanaların rolu və əhəmiyyəti müəyyənləşdirilir.

Kitabxanalara verilən mühüm sosial tələblər 1998-ci ildə Milli Məclis tərəfindən qəbul edilmiş «Kitabxana işi

«Metodik təminat» anlayışı özündə eyni zamanda elmilik, informasiya, pedaqoci və maarifçilik funksiyalarını cəmləşdirir. «Metodik təminat» anlayışı həmçinin cəmiyyətdə baş verən mühüm kitabxana proseslərinin obyektiv inkişaf meyllərinin öyrənilməsini, ümumiləşdirilməsini və kitabxana işinə tətbiq edilməsini nəzərdə tutur.

Nəhayət, «metodik təminat» anlayışının olduqca mühüm tərkib hissəsini digər təminat sistemlərində olduğu kimi təşkilatçılıq, mütərəqqi, demokratik idarəetmə metodları təşkil etməlidir.

Beləliklə, bu qənaətə gəlmək olar ki, «metodik təminat» termini bu fəaliyyətin mahiyyətini və müasir dövrdəki sosial funksiyalarını sistemli fəaliyyət kimi daha düzgün müəyyənləşdirmək üçün mühüm anlayış vasitəsi ola bilər.

Tədqiqatın əsas obyekti kimi Azərbaycan Respublikasının müasir mərhələsində cəmiyyətimizdə kitabxana işinin metodik təminatının inkişaf konsepsiyasının mühüm strateji problemlərini nəzərdən keçirək. Müvafiq problemlərə əlaqədar apardığımız tədqiqatlara əsaslanaraq demək olar ki, Azərbaycanda kitabxana işinin metodik təminat sisteminin optimallaşdırılmasının mühüm strateji istiqamətləri aşağıdakılardan ibarət olmalıdır:

1. Kitabxana işinin metodik təminat sisteminə məqsədli proqramlaşdırma funksiyasının formalaşması.

2. Metodik təminat sisteminin kitabxanaşünaslıq elmi-tədqiqatları ilə əlaqələndirilməsi.

3. Metodik təminatın informasiya funksiyalarının inkişaf etdirilməsi.

4. Metodik təminat mərkəzlərinin kitabxana işi üzrə tədris və ixtisasartırma məktəblərinə çevrilməsi.

5. Metodik təminat sisteminin strukturunun və idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi, daha optimal variantların tətbiqi, ölkədə kitabxana işinin metodik təminatının optimallaşdırılması ən mühüm proqramlaşdırma, ən perspektiv və səmərəli metod sayıla bilər. Bunu dünya kitabxanaçılıq təcrübəsi sübut edir.

Kitabxana işinə dair məqsədli proqramlaşdırma dedikdə, metodik mərkəzlərin ölkə, region, şəbəkə, şəbəkələrarası, MKS və ayrıca bir kitabxana miqyasında kitabxana-

informasiya xidmətinin optimallaşdırılmasına yönəlmiş kompleks və lokal xarakterli proqram sənədlərin hazırlanıb həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Belə proqramlar ilk növbədə dünyada kitabxana işinin sosial-mədəni sistem kimi inkişaf qanunauyğunluqlarını nəzərə alaraq ölkə kitabxanalarının beynəlxalq informasiya məkanında baş verən proseslərə daxil olmasının metodik təminatını yaratmalıdır. Dünya kitabxanaşünaslıq fikrinin, xüsusilə ABŞ və Rusiyanın görkəmli kitabxanaşünaslarının əsərlərində kitabxana işinin inkişaf qanunauyğunluqları haqqındakı fikirlər (7; 8; 11; 12; 16; 17), eləcə də XX əsrdə dünyada və Azərbaycanda kitabxana işinin inkişaf meylləri bizə XXI əsrin əvvəllərində kitabxana işinin inkişaf qanunauyğunluqlarının məqsədli proqramlaşdırılması ilə əlaqədar aşağıdakı müddəaları irəli sürməyə imkan verir:

Cəmiyyətdə kitabxana və informasiya xidmətinin təşkilində kitabxanalararası əlaqələr gücləndirilməli, müxtəlif kitabxana şəbəkələri və sistemləri müasir global texnologiyaya əsaslanmaqla oxuculara kitabxana-informasiya xidmətində informasiya ehtiyatlarından ölkədaxili və dünya miqyasında əlaqəli istifadə etmək imkanları əldə olunmalıdır. Bu proses artıq baş verməkdədir.

Yaxın gələcəkdə oxuculara kitabxana-informasiya xidmətinin keyfiyyəti ölkənin bu və ya digər kitabxanalarının, yaxud bütün kitabxana sistemlərinin informasiya ehtiyatlarından istifadə səmərəliliyi ilə deyil, kitabxanaların bütün tələbatçıların dünya informasiya ehtiyatlarından istifadəsinin dolğunluğunun təmin edilməsi ilə müəyyənləşdiriləcəkdir.

XXI əsrin əvvəllərində kitabxanaların informasiya ehtiyatlarının formalaşmasında ənənəvi çap materialları ilə yanaşı, elektron informasiya daşıyıcılarının rolu getdikcə artacaqdır.

Ölkənin kitabxanaları yaxın gələcəkdə dünya kitabxanalarından, dünya avtomatlaşdırılmış şəbəkə texnologiyasından (internet və s. sistemlərdən) təcrid olunmuş şəkildə öz sosial funksiyalarını həyata keçirə bilməyəcək.

Müasir informasiya texnologiyası və telekommunikasiya vasitələrinə malik olmayan kitabxana və ya kitabxana sistemi dünya informasiya məkanından təcrid olunacaqdır. Bunun nəticələri isə cəmiyyətin sosial-iqtisadi

və mədəni-mənəvi imkanlarına öz mənfi təsirini göstərəcəkdir.

Bütün bu proseslər metodik mərkəzlər və ilk növbədə milli kitabxana tərəfindən Azərbaycan kitabxanalarının dünya informasiya məkanında yerini müəyyənləşdirən strateji proqramın hazırlanması vacibliyini irəli sürür. Bu proqram ilk növbədə respublikada kitabxana işinin ümumi vəziyyətinin analitik təhlilini, XXI əsrin əvvəllərində kitabxana sisteminin inkişaf proqnozunu verməlidir. Zənnimizcə, ölkədə kitabxana işinin inkişaf strategiyası proqramında üstünlük aşağıdakı amillərə verilməlidir:

1.Kitabxana işinin informasiyalaşdırılması, kitabxanalarda müasir informasiya texnologiyasının tətbiqi, elektron-məlumat bazalarının formalaşması və istifadə edilməsi. CD-ROM texnologiyası və kitabxanalararası informasiya mübadiləsinin təmin edən şəbəkə texnologiyasının inkişafı, ölkədə vahid kitabxana-informasiya şəbəkəsinin yaradılması.

2.Kitabxanaların bazar iqtisadiyyatına uyğunlaşmış komplektləşdirmə mexanizminin yaradılması və ölkə miqyasında nəşr edilən sənədlər haqqında (elektron informasiya daşıyıcıları) daxil olmaqla milli informasiya sisteminin təşkili, məlumat banklarının yaradılması.

3.Kitabxanaların və kitabxana fondlarının təhlükəsizliyinin və mühafizəsinin təmin edilməsi.

4.Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bütün kitabxana şəbəkələri və sistemlərinin idarələrarası kooperasiyasının inkişaf etdirilməsi, onların dünya kitabxana prosesləri və informasiya mübadiləsi sistemində (internetə) daxil edilməsi.

5.Kitabxana işinin hüquqi normativ bazasının inkişaf etdirilməsi.

Şübhəsiz ki, milli kitabxana və digər sahəvi metodik mərkəzlər tərəfindən hazırlanmış kompleks və lokal proqramlar ekspertlər şurasında müzakirə edilməli, onun maliyyələşdirilməsi üçün vəsaitin miqdarı müəyyənləşdirilməli, sonra dövlət orqanlarına, digər maraqlı təşkilatlara təqdim olunmalıdır.

Kitabxana proqramlarının müəyyənləşdirilməsi ilə əlaqədar qeyd etmək istərdik ki, məqsədli proqramların, xüsusilə ayrı-ayrı kitabxana və kitabxana şəbəkələrində həyata

keçirilməsi labüd olan lokal proqramların maliyyələşdirilməsində metodik mərkəzlər respublikada fəaliyyət göstərən bir sıra beynəlxalq təşkilatların xeyriyyəçilik və «inkişafı maliyyələşdirmə fondlarından» səmərəli istifadə etmək vərdişlərinə, bu işin metodik və texnologici əsaslarına yönəldilməlidir.

Bu məqsədlə düzgün strateji proqram seçib onun aktuallığını, təşkilati məsələlərini, büdcəsini, həmin proqramın həyata keçirilməsinin müsbət nəticələrini düzgün müəyyənləşdirən və əsaslandırılan layihələrin hazırlanıb müvafiq təşkilatlardan, o cümlədən, «Avrasiya» fondu, Açıq Cəmiyyət İnstitutu (SOROS fondu), Ayreks və digər beynəlxalq təşkilatlardan «qrant» almaq metodikasını dərinlən mənimsəməli və belə vəsaitlərdən lazımcıca istifadə etməlidirlər. Metodik mərkəzlərin «fandreyzing» (maliyyə mənbələri tapmaq) texnologiyasına yiyələnməsi və bununla da məqsədli proqramların həyata keçirilməsində maliyyə çətinliklərinin əhəmiyyətli dərəcədə aradan qaldırılmasına nail olması vəzifəsi bazar iqtisadiyyatından, bu günün reallıqlarından doğan zərurət kimi qəbul edilməlidir. Bu da öz növbəsində ölkədə kitabxana işinin metodik təminat sistemində ikinci yeni sosial funksiyanın-marketing funksiyasının meydana gəlməsinin təzahürüdür.

Müasir dövrdə ölkədə kitabxana işinin optimallaşdırılmasına yönəldilmiş məqsədli proqramların hazırlanması sahəsində ən mühüm istiqamətlərdən biri Azərbaycanda kitabxana marketingi konsepsiyasını formalaşdırıb tətbiq etməkdən ibarətdir.

Qeyd edək ki, dünya kitabxanaçılıq təcrübəsində geniş yayılmış «Kitabxana marketingi» konsepsiyasının Azərbaycanda tətbiq edilməsi üçün «Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu»nda (1) hüquqi baza yaradılmışdır.

Bu qanunun 28-ci maddəsində göstərilir ki, «Dövlət kitabxanalarının işinin genişləndirilməsi, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi və əməyin stimullaşdırılması məqsədilə nizamnamələrində göstərilən qaydada təsərrüfat fəaliyyəti və pullu xidmət əsasında büdcədən-kənar fondlar formalaşdırılır». Hazırda bir çox xarici ölkələrdə, o cümlə-

lədən Rusiyada metodik mərkəzlərdə kitabxana marketingi şöbələrinə çevrilən metodik təminat sistemində marketing konsepsiyasını aparıcı konsepsiya kimi qəbul edirlər (14).

Şübhəsiz ki, Azərbaycanda kitabxana işinin təşkilində marketing konsepsiyasının tətbiq edilməsi əhaliyə kitabxana-informasiya xidmətinin inkişafına səmərəli təsir göstərərək oxucuların sənəd və informasiya tələbatlarının yeni istiqamətlərini formalaşdırır, nəticədə isə cəmiyyətdə kitabxana-informasiya məsələlərinin daha dərinlən dərk edilməsinə səbəb olar.

Respublikada kitabxana iqtisadiyyatı üzrə tanınmış mütəxəssis R.Kazımovun qeyd etdiyi kimi, «Marketing fəaliyyəti kitabxana işinin iqtisadi mexanizmini formalaşdıraraq, xidmət metodlarının yeni keyfiyyət almasına, kitabxana işinin sosial-iqtisadi səmərəliliyinin yüksəlməsinə, maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsinə, kitabxanaçı əməyinin stimullaşdırılmasına və nəhayət, kitabxana-informasiya fəaliyyətinə intellektual qüvvələrin cəlb olunmasına hərtərəfli şərait yaradır» (10).

Zənnimizcə, Azərbaycanda kitabxana marketingi proqramı ümumi prinsiplər əsasında milli kitabxana tərəfindən ümumrespublika miqyasında və ayrı-ayrı şəbəkələr daxilində müstəqil olaraq hazırlanıb həyata keçirilə bilər.

Marketing proqramı hazırlanarkən aşağıdakı konseptual amillər əsas götürülə bilər:

-Marketing məkanının öyrənilməsi ilə əlaqədar tədqiqatların aparılması. Marketing mühitində oxucuların bilik, sənəd və informasiya tələbatlarının və tələblərinin öyrənilməsi, onların real və potensial imkanlarının müəyyənləşdirilməsi, cari və perspektiv informasiya sorgularının aşkar edilməsi, regionda fəaliyyət göstərən kitabxana-informasiya müəssisələrinin informasiya potensialının təhlili;

-marketing vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsi, marketing fəaliyyətinin (xidmətlərinin) həcmnin, quruluşunun forma və metodlarının müəyyənləşdirilməsi;

-marketing xidmətinin işlənilib hazırlanması, bazar münasibətlərinin seçilməsi, xidmət növlərinin formalaşması;

-qiymətqoyma siyasətinin müəyyənləşdirilməsi;

-marketing fəaliyyətinin idarə olunması, marketing fə-

aliyyətində cari və strateji planlaşdırma, büdcə, nəzarət, təfəş funksiyalarının müəyyənləşdirilməsi, həyata keçirilməsi.

Beləliklə, respublikada kitabxana marketingi məqsədli proqramının hazırlanması müasir dövrdə kitabxanaların metodik təminat sistemində ən önəmli vəzifələrdən biri kimi meydana çıxır. Ölkədə kitabxana işinin metodik təminatında məqsədli proqramlaşdırmanın üçüncü mühüm istiqaməti kitabxanaşünaslıq, informasiya, biblioqrafiya və kitabşünaslıq sahələrində standartlaşdırma proqramının hazırlanıb həyata keçirilməsindən ibarət olmalıdır.

Bu proqram Azərbaycanda kitabxana işinin müasir vəziyyəti və inkişaf perspektivlərini təmin edən milli standartların hazırlanması və tətbiqini nəzərdə tutmalıdır. Bu məqsədlə Dövlət Standartlar Komitəsinin nəzdində «Kitabxanaşünaslıq, informasiya, biblioqrafiya və kitabşünaslıq sahələri üzrə komissiya» yaradılmalı və onun katibliyi Milli Kitabxanaya həvalə olunmalıdır.

Katibliyin tərkibi özündə respublikanın kitabxana işi üzrə metodik mərkəzlərinin, Dövlət Kitab Palatasının, İnformasiya Mərkəzlərinin, BDU-nun kitabxanaçılıq fakültəsinin, Respublika Mətbuat və İnformasiya Nazirliyinin nümayəndələrini əhatə etməlidir.

Kitabxana, informasiya, biblioqrafiya və kitabşünaslıq üzrə dövlət standartlaşdırma proqramı «Standartlaşdırma haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu»na (13) uyğun olaraq kitabxanalar üzrə məcburi hesab edilən milli kitabxana standartlarının hazırlanmasının təşkilati-metodik əsaslarını müəyyənləşdirməlidir. Proqramda həmçinin Beynəlxalq kitabxana standartları, Beynəlxalq kitabxana statistikasi, kitab standart nömrələri, kitabxana işinə dair yeni statistik hesabat formalarının hazırlanması və tətbiqi, eləcə də bir sıra xarici ölkələrin (ABŞ, Türkiyə, Rusiya və s.) kitabxana standartlarının Azərbaycan dilinə tərcümə edilib, onlara milli standartlar statusu verilməsi, ABŞ, MDB və digər xarici ölkələrlə standartlaşma işləri ilə əlaqədar birgə əməkdaşlıq formaları öz əksini tapmalıdır.

Standartlaşdırma proqramının mühüm tərkib hissəsi kimi kitabxana işinə dair milli standartların tətbiqi və təbliği mexanizmi müəyyənləşdirilməlidir.

Fəslin əvvəlində qeyd etdiyimiz kimi, ümumdövlət əhəmiyyətli milli kitabxana proqramları ilə yanaşı, sahəvi metodik mərkəzlər tərəfindən müvafiq kitabxana şəbəkələrində texnologiyaların proseslərinin modernləşdirilməsi, şəbəkədəxili və şəbəkələrarası inteqrasiya proseslərinin formalaşmasına yönəlmiş lokal proqramların hazırlanıb həyata keçirilməsi kitabxanaların metodik təminatında əhəmiyyətli rol oynaya bilər. Belə proqramlara bunları misal göstərmək olar:

- kitabxanalarda internet mərkəzlərinin yaradılması;
  - KAA sisteminin modernləşdirilməsi, sənədlərin elektron poçtu ilə əldə edilməsi;
  - kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi, müasir kommunikativ formatların öyrənilməsi və tətbiqi;
  - elektron kataloqların təşkili, kartoçkalı kataloqların maşın kataloqlarına konversiyası;
  - kitabxanaların informasiya ehtiyatlarının internetdə əks etdirilməsi;
  - kitabxana işçiləri üçün tədris-treyninq mərkəzlərində ixtisasartırma proqramlarının tərtibi, həyata keçirilməsi və s.
- Beləliklə, ölkədə kitabxanaların metodik təminat sistemində məqsədli proqramların tərtibi və reallaşdırılması kitabxana işinin cəmiyyətdə həyata keçirdiyi sosial funksiyalarının səmərəliliyinə əhəmiyyətli təsir göstərə bilən strateji metodik fəaliyyət kimi qiymətləndirilə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan. -1999.-14 mart / Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
2. Azərbaycan Respublikası EA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının arxivli. 1980-1990-cı il hesabatları.
3. Allahverənov S. Metodik iş: inkişaf yolları və problemləri // M.F. Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının elmi əsərləri. Bur.Ş.-B., 1988.-S.67-81.
4. Басов С.А. Ты педагог и управленец // Библиотекарь.-1986.-№5.-С. 30-31.
5. Бачальдин Б.Н. Методическая служба: Какой ей быть? // Сов. библиотекосведение.-1991.-№5.-С.13-23.
6. Бибина Н. Не люблю быть проверяющим // Библиотекарь.-1991.-№11.-С.23-33.
7. Библиотеки и библиотечное дело США: Комплексный подход.-М., 1992.-456 с.

8. Библиотечное дело на пороге XXI века: Материалы международной конференции.-М., 1998.-356 с.

9. Будецкая О. Управленец? Методист? Консультант? // Библиотекарь.-1990.-№5.-С.41-42.

10. Kazimov R. Bazar iqtisadiyyatı və kitabxanalar.-B., 1996.-S.31.

11. Карташов Н., Скворцов В. Общее библиотечное дело: В 2-х: Ч.1.-М., 1996.-88 с.

12. Скворцов В. Библиотечное дело: Сущность методологии: Дис. ... докт. пед. наук.-М., 1997.-320 с.

13. Standartlaşma haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 16 aprel 1996 // Azərbaycan Respublikasının qanunlar külliyatı: Kitab Ş.-B.: Qanun, 1997.-S.83-96.

14. Сулова И.М. Маркетинговая концепция методической работы // Методическая работа библиотек: Перспективная концепция.-М., 1998.-С.24-29.

15. Сулова И.М. Методическая работа библиотек: перспективные концепции.-М., 1993.-44 с.

16. Шира Дж. Введение в библиотечное дело.-М., 1983.-225 с.

17. Толина Н.И. Основные положения: Библиотечное дело на рубеже XXI в // Библиотекарь.-1991.-№1.-С.3-49.

18. Вангев А.Н. Проблемы перестройки методической деятельности // Научные и технические библиотеки СССР.-1990.-№9.-С.10-16

19. Высоцкая Е.К., Семенова Г.А. Методические службы развиваются // Советское библиотечное дело.-1991.-№1.-С.46-53.

Исмаилов Х.И.

Направления усовершенствования и обновления системы методического обеспечения библиотечной работы

Резюме

В статье излагается концепция усовершенствования всей системы методического обеспечения библиотек Азербайджана, вскрываются причины, тормозящие развитие методической работы, обосновывается совокупность принципов и важнейших направлений, реализация которых обеспечить ответственность деятельности методических центров современным требованиям. В числе этих направлений, выдвигаемых автором: создание целевых программ; аналитико-синтетическая деятельность методических центров; развитие информационных функций методической работы; активизация деятельности методических органов в системе непрерывного образования библиотечных работников; усовершенствования организационной структуры системы.